

діяльності на принципах менеджменту знань; викладача і студентів у навчально-пізнавальному процесі; – добір засобів навчання; – окреслені результати педагогічної підготовки з відповідною контрольньо-оцінювальною діяльністю.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Педагогічна підготовка як об'єкт управління за допомогою активних форм і методів є основою розвитку творчого потенціалу студентів, пізнання ними таємниці педагогічної діяльності, спілкування та співпраці. Ефективність управлінських дій в забезпеченні якості педагогічної підготовки обумовлюється характером організаторської діяльності викладача, вміннями викладача ставити завдання студентам й допомагати їх розв'язанню, розподіляти між ними повноваження, відповідальність за пізнавальні дії, їхні наслідки.

Аналіз педагогічної практики дозволяє стверджувати, що управління якістю педагогічної підготовки є важливим чинником професійного становлення майбутніх педагогів в умовах університетської освіти.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бондаревкая Е. В. Гуманитарный статус личностно-ориентированного образования / Е. В. Бондаревская // Славянская педагогическая культура. – 2007, № 6. – С. 7–13.
2. Вербицкий А. А. Игровые формы контекстного обучения / А. А. Вербицкий. – М.: Знание, 1993. – 95 с.
3. II Всеукраїнський з'їзд працівників освіти. – К., 2002. – С.137–145.
4. Іщенко М. П. Суб'єкти, об'єкти і механізми управління освітою в Україні / М. П. Іщенко // Вісник Черкаського університету. Серія педагогічні науки. № 36 (289). – Черкаси: Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, 2013. – С. 64–72.
5. Кондрашова Л. В. Основы дидактики высшей школы / Л. В. Кондрашова. – Херсон,

2011. – 326 с.

6. Любимов Д. Реформы, в которых нуждается российское образование / Д. Любимов // Директор школы. – 2005. – № 10. – С. 3–7.

REFERENCES

1. Bondarevka, E.V. (2007). *Gumanitarnyy status lichnostno-oriyentirovannogo obrazovaniya*. [Humanitarian status of person-oriented education]. Moscow.
2. Verbitsky, A. A. (1993). *Igrovyye formy kontekstnogo obucheniya*. [Game forms of context learning]. Moscow.
3. II *Vseukrayins'kyi z'yizd pratsivnykiv osvity*. (2002). [All-Ukrainian Congress of Education Workers]. Kyiv.
4. Ishchenko. M. P. (2013). *Sub'yekty, ob'yekty i mekhanizmy upravlinnya osvityou v Ukraini*. [Subjects, objects and mechanisms of education management in Ukraine]. Cherkasy.
5. Kondrasova, L. V. (2011). *Osnovy didaktiki vysshey shkoly*. [Fundamentals of Higher School Didactics]. Kherson.
6. Lyubimov, D. (2005). *Reformy, v kotorykh nuzhdayetsya rossiyskoye obrazovaniye*. [Reforms that Russian Education Needs]. Moscow.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КОНДРАШОВ Микола Миколайович – докторант кафедри педагогіки вищої школи і освітнього менеджменту Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутнього фахівця.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KONDRASHOV Mukola Mukolajovich – Candidate of Pedagogical Sciences, Doctoral Student of Higher School Pedagogy and Educational Management Department, Bohdan Khmenlnytsky National University at Cherkasy.

Circle of scientific interests: professional training of a future specialist.

Стаття надійшла до редакції 22.03.2019 р.

УДК 378.04:37

КОНОНОВА Марина Миколаївна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри спеціальної освіти і соціальної роботи Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка
<https://orcid.org/0000-0002-2994-6866>
 e-mail: meershaum@ukr.net.

ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК ВЧИТЕЛЯ-ДЕФЕКТОЛОГА: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ЗМІСТУ І СКЛАДНИКІВ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Зміни соціокультурного середовища призвели до

трансформації парадигми освіти та створення нових вимог до майбутнього спеціаліста. Першочерговим завданням є формування

особистості, яка схильна постійно займатися своїм професійним та особистісним самовдосконаленням, готова до безперервної освіти, до розвитку своїх професійних якостей та саморозвитку. Ці та інші тенденції в розвитку сучасної освіти зумовлюють значущість досліджень професійного розвитку вчителя-дефектолога.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Система явищ, яку фіксує поняття «професійний розвиток» є точкою перетину таких наукових галузей, як психологія, педагогіка, соціологія, акмеологія, філософія тощо.

Сучасні теоретичні підвалини для розгляду процесу становлення людини-професіонала як наукового феномену закладені в роботах таких відомих представників психологічної науки, як К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, О. Асмолов, О. Бодальов, Б. Ломов, А. Маслоу, В. Сластьонін, Г. Суходольський, Дж. Сьюпер, К. Роджерс, Дж. Холланд та ін.

Незважаючи на те, що вчені, які досліджують зазначену проблему, належать до різних шкіл і напрямів, визначається загальна тенденція в їх підходах. Вона полягає в тому, що розвиток особистості в різних концепціях розглядається в контексті взаємного впливу індивідуальних особливостей людини й соціокультурного середовища в процесі соціалізації та професіоналізації.

Порушені питання є актуальними не тільки для теоретичних досліджень професійного становлення особистості педагога, а й для практики, оскільки від їх розв'язання залежить оцінка рівня професіоналізму педагога, можливості його професійного розвитку, досягнення найвищого рівня професіоналізму – майстерності.

Мета статті – проаналізувати сучасні дослідні підходи до змісту поняття «професійний розвиток» вчителя (дефектолога).

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз наукових джерел дозволяє нам виділити три найбільш традиційні позиції до визначення поняття «професійний розвиток вчителя»: професійний розвиток вчителя з позиції розвитку і реалізації його психічних функцій (Л. Анциферова, І. Кондаков, Т. Кудрявцев, Л. Мітіна та ін.); професійний розвиток як розвиток діяльності, спрямованої на професійні досягнення (С. Андрієнко, С. Вершловський, Е. Зеєр, Ю. Кулюткін та ін.); інтегрований підхід, що передбачає врахування особистісних і діяльнісних змін

(В. Сластьонін, І. Сушко та ін.).

У контексті розгляду професійного розвитку з психологічної позиції, дослідник І. Кондаков указує, що професійний розвиток – це «процес, який передбачає зміни всіх елементів психологічної структури індивіда, що проходить певні, якісно специфічні стадії, причому, відбувається це, як правило, у формі криз» [10, с. 43]. Одночасно І. Кондаков висловлює думку про те, що цей процес важко уявити у вигляді якихось ключових моментів, що у дійсності визначають динаміку професійного розвитку.

Аналізуючи взаємозв'язок особистісного і професійного розвитку, Л. Мітіна зазначає, що вони є невід'ємними [8]. Професійний розвиток обумовлений особистісним – у основі цих процесів полягає саморозвиток, що детермінує самореалізацію людини. Професійний розвиток отожднюється з прогресивними змінами людини: визріванням, формуванням, саморозвитком та самовдосконаленням.

Іншими словами, професійний розвиток виступає як форма психічного розвитку, де, за Б. Ананьєвим, «загальний рівень психічного розвитку індивіда є умовою для початку професійного розвитку» [1, с. 156].

Згідно з психологічними концепціями, зміст професії формулює певні психологічні вимоги до особистісних якостей її представника, тому провідними критеріями професійного розвитку виступають особистісні характеристики вчителя, що включають професійні установки, інтереси, мотиви, цінності, спрямованість особистості [6]. Так, Л. Мітіною [7] виділені інтегровані характеристики особистості педагога (педагогічна спрямованість, педагогічна компетентність, емоційна гнучкість), які обумовлюють ефективність його педагогічної діяльності та професійного розвитку.

Цікавою є думка авторів (Б. Ананьєв, І. Кондаков, Ю. Поваренков, В. Шадриков) про те, що особливе значення у професійному розвитку вчителя набуває розвиток внутрішньої мотивації особистості як системи, яка визначає його ключові моменти і зумовлює процес професійного розвитку, оскільки «мотиваційні механізми направляють роботу психічних процесів на рішення професійно значущих завдань відображення професійно значущої інформації. Після цього (або в ході цього) починається перебудова операційних механізмів відповідно до вимог діяльності» [9, с. 47].

У літературі знаходимо визначення, що професійний розвиток учителя – це «зростання, становлення, інтеграція у

професійній праці особистісних якостей і здібностей, професійних знань і умінь, але головне – якісне перетворення особистістю свого внутрішнього світу, що приводить до принципово нового його ладу самореалізації у професії» [4, с. 57].

Отже, професійний розвиток особистості безпосередньо пов'язаний з проблемою особистого ставлення людини до професії та її особистісного розвитку в професійній діяльності. При цьому процес професійного розвитку є нерівномірним і гетерохронним, що пов'язано зі станом нестійкості та нерівноваги.

Аналізуючи розглянуті позиції, можна виділити загальну тенденцією у визначенні сутності професійного розвитку – актуалізацію його системного й інтегративного характеру: розвиваються не окремі якості індивіда, а особистість у цілому.

Ряд науковців відстоюють позицію, що професійний розвиток відбувається як розвиток діяльності, спрямованої на професійні досягнення.

Важливість значення концепції Дж. Сьюпера полягає в тому, що він не тільки формулює ступеневу модель вікової періодизації професійного розвитку, а також обґрунтовує важливість кожного етапу для професійного розвитку. Автором представлений опис таких стадій та етапів професійного розвитку: стадія «пробудження», для якої характерні процеси домінування зацікавленості, програвання професійних ролей в уяві (4-14 років); стадія «дослідження», протягом якої відбувається реальне випробування різних ролей (15-24 років); стадія «консолідації», метою якої є знаходження стійкої професійної позиції та «стабілізації» (25-44 роки); стадія «збереження», що характеризується прагненням зберегти статус; стадія «зниження» є виходом із професійної діяльності.

Активний професійний розвиток відбувається на стадіях «дослідження» і «консолідації», в процесі навчання в закладах вищої освіти та після завершення професійної освіти. На стадії професійної освіти рушійною силою професійного розвитку виступають суперечності між вимогами цього виду освіти та рівнем особистісного й професійного розвитку студента. Розв'язання суперечностей призводить до розвитку пізнавальних і професійних здібностей, підвищення соціально-професійної компетентності.

Звернення до теорії Дж. Сьюпера дозволяє нам зробити висновок про те, що,

розглядаючи професійний розвиток вчителя-дефектолога з позицій можливості впливу на цей процес, слід урахувати етапи професійної діяльності вчителя, тобто його педагогічний стаж, рівень сформованості Я-концепції, характер професійних труднощів. Це дозволить досягти більш ефективних результатів у процесі професійного розвитку вчителя у зв'язку з тим, що вчителям однієї групи притаманні загальні риси, які дозволяють спроєкувати траєкторію професійного розвитку [6].

Е. Зеєр у своїх дослідженнях виокремлює такі етапи професійного становлення особистості майбутнього фахівця у процесі навчання: адаптацію, інтенсифікацію та ідентифікацію. На початковому етапі навчання (перший курс) важливими є такі загальнопрофесійні важливі якості: прагнення до саморозвитку, високий рівень працездатності, сумлінність, дисциплінованість, принциповість і відповідальність. Усе це пояснюється тим, що на цьому етапі професійного становлення студенти адаптуються до умов та змісту професійно-освітнього процесу, відбувається засвоєння навчально-пізнавальної діяльності, визначаються нові соціальні ролі особистості і взаємостосунки між однокурсниками та викладачами вищого навчального закладу [3]. Е. Зеєр доводить, що професійний розвиток – це зміни психіки в процесі засвоєння та здійснення професійно-навчальної, трудової та професійної діяльності.

Як бачимо, Е. Зеєр розглядає процес професійного розвитку у двох площинах – особистісній і суб'єктній, використовуючи при цьому два близьких за змістом терміни: професійне становлення особистості і професійне становлення суб'єкта діяльності, визначаючи перший із них як процес прогресивної зміни особистості під дією соціальних впливів, професійної діяльності і власної активності, спрямованої на самовдосконалення і самоздійснення [3].

Тож, діяльнісний характер професійного розвитку теж є об'єднуючою ознакою багатьох підходів: діяльність виступає і умовою, і критерієм, і результатом професіоналізації людини [12].

У психології професійної освіти широко використовують терміни «саморозвиток» і «власна активність», що свідчить про народження особистісно орієнтованої професійної освіти, центральною ланкою якої є професійний розвиток – розвиток особистості в процесі професійного навчання, засвоєння професії і виконання професійної діяльності. Їх поєднує те, що суб'єкт сам ініціює й організовує процес свого учіння. На

початкових етапах професійної освіти джерелом професійного розвитку є рівень особистісного розвитку. На наступних стадіях професійного становлення співвідношення особистісного і професійного розвитку набуває динамічної неврівноваженої цілісності. На стадії професіоналізації професійний розвиток особистості починає домінувати над особистісним і визначає його.

Тож, поряд із позицією, яка визначає професійний розвиток як процес, що спрямований на професійні досягнення, у літературі останніх десятиліть (В. Сластьонін, І. Сушко, А. Щербаков та ін.) найбільш часто виділяється позиція, яка об'єднує особистісний і діяльнісний аспекти у професійному розвитку вчителя, що розглядають «професійний розвиток вчителя як процес формування особистості, яка орієнтована на високі професійні досягнення й професіоналізм, здійснюваний в саморозвитку, професійної діяльності і професійних взаємодіях» [11, с. 24].

У цій позиції автори розглядають професійний розвиток виходячи з його різнобічного, багатоаспектного характеру, що виражається не тільки в розвитку внутрішніх особистісних якостей вчителя, а й у розвитку способів професійної діяльності, що здійснюється й під впливом середовища.

Відповідно, проблема професійного розвитку вчителя-дефектолога полягає в тому, що цей процес характеризується незаданістю й може бути спрямований на вирішення різноманітних професійних завдань. Це свідчить про те, що створення певних умов, які сприяють професійному розвитку вчителя-дефектолога, дозволить, на наш погляд, посилити активну роль самого вчителя у професійному розвитку і досягти особистісно орієнтованої спрямованості цього процесу.

Представники цього підходу (Є. Андрієнко та ін.) під професійним розвитком учителя розуміють «незворотний спрямований і закономірний процес зміни або модифікації форми і змісту, складу і структури його педагогічної діяльності, що визначає найвищі професійні досягнення в тих чи інших соціально-педагогічних і хронологічних умовах» [2, с. 62].

Разом із тим, особливої значущості в сучасних умовах набуває проблема результативності професійного розвитку вчителя, у зв'язку з тим, що нині проблема професійного розвитку аналізується дослідниками, перш за все, з позицій вимог сучасного соціального розвитку [6].

Виходячи з того, що нинішнє цивілізоване суспільство – це суспільство

знань, і тому парадигма «освіта впродовж життя» стала життєвою необхідністю, важливою є думка Е. Тоффлера, який стверджував, що «безграмотними у ХХІ ст. будуть не ті, хто не вмів читати і писати, а ті, хто не вмів вчитися, розучуватися і переучуватися».

Тому пріоритетним завданням сучасної освіти виступає необхідність навчити фахівця самостійно взаємодіяти зі світом професійної праці, що постійно розвивається, відповідати постійним змінам у сфері праці, які виражаються в ускладненні професійних завдань, що вимагають творчого підходу до їх вирішення.

Тож, слід підкреслити, що своєрідним рефреном також у концепціях різних авторів звучать активність і самодетермінація як головні рушійні сили професіогенезу [12].

Висновки та перспективи подальших розвідок наперед. Представлений матеріал, зрозуміло, не охоплює великого розмаїття підходів до інтерпретації такого складного феномену, яким є розвиток людини як суб'єкта професійної діяльності.

Під час теоретичного аналізу психолого-педагогічної літератури нами сформульовано визначення явища професійного розвитку особистості як перманентного, багатопланового, детермінованого зовнішніми і внутрішніми чинниками процесу формування інтелектуальної, психологічної та практичної готовності індивіда до реалізації певної професійної діяльності.

Іншими словами, особистісний розвиток обумовлює розвиток професіоналізму вчителя-дефектолога; професійний розвиток має інтегрований характер і здійснюється у професійній діяльності й взаємодії вчителя-дефектолога з середовищем.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Ананьев Б. Г. Избранные психологические труды / Б. Г. Ананьев. – Москва: Педагогика, 1980. – Т. 2. – С. 128–266.
2. Андриенко Е. В. Психолого-педагогические условия формирования профессиональной зрелости учителя / Е. В. Андриенко // Педагогическое образование и наука. – 2002. – № 4. – С. 62–68.
3. Зеер Э. Ф. Кризисы профессионального становления личности / Э. Ф. Зеер, Э. Э. Сыманюк // Психологический журнал. – 1997. – № 6. – С. 35–44.
4. Зубарева Е. С. Мониторинг профессионального становления учителя-стажера: дисс. ... канд. пед. наук 13.00.01, 13.00.08 / Е. С. Зубарева. – Екатеринбург, 2004. – 174 с.
5. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії:

монографія / І. А. Зязюн. – Київ; Черкаси: Вид-во ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2008. – 608 с.

6. Мартинець Л. А. Теорія і практика управління освітнім середовищем професійного розвитку вчителів у загальноосвітньому навчальному закладі: дис. ...доктора пед. наук 13.00.06 / Л. А. Мартинець. – Вінниця, 2018. – 513 с.

7. Митина Л. М. Психология профессионального развития учителя: монография / Л. М. Митина. – Москва: Московский психолого-социальный институт, 1998. – 200 с.

8. Митина Л. М. Психологическое сопровождение выбора профессии / Л. М. Митина. – М.: МПСИ, Флинта, 1998. – С. 28–38.

9. Поваренков Ю. П. Психологическое содержание профессионального становления личности человека / Ю. П. Поваренков. – Москва: Изд-во УРАО, 2002. – 159 с.

10. Проблемы профессиональной социализации личности: коллективная монография / Л. М. Митина и др. – Кемерово, 1996. – 159 с.

11. Сушко И. А. Становление профессионализма учителя в системе муниципального образования: дисс. ... канд. пед. наук 13.00.01 / И. А. Сушко. – Москва, 2003. – 264 с.

12. Ткаченко А. В. Професійний розвиток і саморозвиток особистості в творчій спадщині А. С. Макаренка: дис. ... доктора пед. наук 13.00.01 / А. В. Ткаченко. – Полтава, 2014. – 502 с.

REFERENCES

1. Ananev, V. G. (1980). *Izbrannyye psihologicheskie trudy*. [Selected psychological works]. Moscow.

2. Andrienko, E. V. (2002). *Psihologo-pedagogicheskie usloviya formirovaniya professionalnoy zrelosti uchitelya*. [Psychological-pedagogical conditions of formation of professional maturity of the teacher]. Moscow.

3. Zeer, E. F. (1997). *Krizisyi professionalnogo stanovleniya lichnosti* [Crises of professional formation of the person]. Moscow.

4. Zubareva, E. S. *Monitoring professionalnogo stanovleniya uchitelya-stazhera*. (2004). [Monitoring of the professional formation of a trainee teacher]. Ekaterinburg.

5. Ziaziun, I. A. (2008). *Filosofiya pedahohichnoi dii: monohrafiia*. [Philosophy of pedagogical action]. Kyiv; Cherkasy.

6. Martynets, L. A. (2018). *Teoriia i praktyka*

upravlinnia osvitim seredovyshchem profesiinoho rozvytku vchyteliv u zahalnoosvitnomu navchalnomu zakladi. [Theory and practice of managing the educational environment of professional development of teachers in a general educational institution]. Vinnytsia.

7. Mitina, L. M. (1998). *Psihologiya professionalnogo razvitiya uchitelya*. [Psychology of professional development of the teacher]. Moscow.

8. Mitina, L. M. (1998). *Psihologicheskoe soprovozhdenie vyibora professii*. [Psychological support for the choice of profession]. Moscow.

9. Povarenkov, Yu. P. (2002). *Psihologicheskoe sodержanie professionalnogo stanovleniya lichnosti cheloveka*. [Psychological content of professional development of the personality of a person]. Moscow.

10. L. M., Mitina i dr. (1996). *Problemyi professionalnoy sotsializatsii lichnosti : kollektivnaya monohrafiya*. [Problems of professional socialization of the person]. Kemerovo.

11. Sushko, I. A. (2003). *Stanovlenie professionalizma uchitelya v sisteme munitsipalnogo obrazovaniya*. [Formation of teacher's professionalism in the system of municipal education]. Moscow.

12. Tkachenko, A. V. (2014). *Profesiinyi rozvytok i samorozvytok osobystosti v tvorchiy spadshchyni A. S. Makarenka*. [Professional development and self-development of personality in the creative heritage of A. S. Makarenko]. Poltava.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КОНОНОВА Марина Миколаївна –

кандидат психологічних наук, доцент кафедри спеціальної освіти і соціальної роботи Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

Наукові інтереси: психолого-педагогічні засади реалізації умов професійного розвитку майбутніх дефектологів у закладах вищої освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KONONOVA Maryna Mykolayivna –

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of the Special Education and Social Work Department V. G. Korolenko National Pedagogical University.

Circle of scientific interests: psychological and pedagogical principles of realization of conditions of professional development of future speech pathologist in higher education institutions.

Стаття надійшла до редакції 13.03.2019 р.